

Consultatieverslag Digitale geletterdheid

Verslag n.a.v. de tweede consultatiefase

Achtergrond

In maart 2018 zijn 9 ontwikkelteams met daarin leraren en schoolleiders uit het primair en voortgezet onderwijs begonnen met de ontwikkeling van bouwstenen voor de leergebieden Nederlands, Engels/Moderne vreemde talen, Rekenen & Wiskunde, Digitale geletterdheid, Burgerschap, Bewegen & Sport, Kunst & Cultuur, Mens & Maatschappij en Mens & Natuur. Deze bouwstenen vormen de basis voor de herziening van kerndoelen en eindtermen.

De ontwikkelteams werken per leergebied aan een visie, grote opdrachten, en bouwstenen van kennis en vaardigheden. Deze producten worden in vijf ontwikkelsessies door de ontwikkelteams uitgewerkt. Na elke ontwikkelsessie volgt er een consultatieperiode waarin de betrokkenen worden bevroegd om inbreng te leveren op de tussenproducten, zodat de teams op basis daarvan deze verder kunnen aanscherpen en verrijken. In het consultatieverslag wordt u meegenomen in de keuzes die zijn gemaakt in het herzien van deze tussenproducten. Het tweede tussenproduct van de ontwikkelteams, de grote opdrachten, was voor een landelijke consultatie voorgelegd in de consultatieperiode van 5 juni tot 6 juli 2018. U kunt de bijgestelde visie en de bijgestelde grote opdrachten voor het leergebied Digitale geletterdheid lezen op onze website: <https://curriculum.nu/tussenproducten-en-feedback/>.

In dit consultatieverslag worden het verloop van het tweede consultatieproces, de reacties die dit heeft opgeleverd en de manier waarop deze zijn benut om het tweede tussenproduct - de grote opdrachten - aan te passen, beschreven. Meer informatie over de aanpak van het consultatieproces leest u in de bijlage van dit document.

2. Samenvatting aanpassingen ten behoeve van tussenproduct 2 'grote opdrachten'

Na de tweede ontwikkeldriedaagse in mei 2018, volgde een fase van consultatie van 'de buitenwereld'. Net als na de eerste driedaagse waren leden van het ontwikkelteam te gast bij vele consultatiebijeenkomsten, georganiseerd door uiteenlopende partijen. Tijdens deze bijeenkomsten kreeg het ontwikkelteam feedback op de 'grote opdrachten' voor het leergebied digitale geletterdheid, de tussenproducten van de tweede ontwikkeldriedaagse. De organisatoren van de consultatiebijeenkomsten namen vervolgens de moeite om de opgehaalde feedback online in te dienen. Ook anderen gaven online feedback. Het ontwikkelteam is blij met al die feedback en de grote betrokkenheid die daaruit blijkt en wil ieder die de moeite heeft genomen om feedback te organiseren en te geven, hartelijk danken.

Over het algemeen waren de reacties op de grote opdrachten positief. De set als geheel kon op instemming rekenen. Dat neemt niet weg, dat het ontwikkelteam in de feedback aanleiding heeft gezien om de grote opdrachten op een aantal punten aan te passen. Daarbij is het ontwikkelteam als volgt te werk gegaan: Deze feedback is ondergebracht in verschillende onderwerpen. In tweetallen is het ontwikkelteam op zoek gegaan naar 'rode draden' om de feedback te clusteren. Aan de hand daarvan hebben de teamleden de feedback individueel beoordeeld. Het resultaat was een groepsbeoordeling die omgezet is in bespreekpunten voor de derde ontwikkelsessie en een lijst met

aandachtspunten die hoe dan ook verwerkt moesten worden. Hieronder specificeren we wat er met de bespreekpunten is gebeurd, en welke aandachtspunten we hebben meegenomen. Feedback die niet bij de revisie van de grote opdrachten is verwerkt, is niet per se buiten beschouwing gelaten. Specifieke inhoudelijke suggesties zullen we pas kunnen verwerken in de bouwstenen, waarin de grote opdrachten meer concreet zullen worden uitgewerkt.

3. Aanpassingen weergegeven o.b.v. de volgende aspecten:

Het ontwikkelteam heeft de volgende feedback bij de herziening van de grote opdrachten verwerkt:

- *Feedback:* welke bronnen heeft het ontwikkelteam gebruikt? Wat is de onderbouwing van de visie en de grote opdrachten?
Verwerking: Het ontwikkelteam heeft een lijst met bronnen opgeleverd die het ontwikkelteam gebruikt heeft bij het formuleren van de visie en de grote opdrachten. Hiermee denkt het ontwikkelteam tegemoet te komen aan vragen naar de onderbouwing van zowel de visie als de grote opdrachten.
- *Feedback:* Verschillende respondenten misten in de grote opdrachten de aandacht voor gezondheid en welzijn. Volgens hen is het belangrijk om leerlingen ook te leren bewust om te gaan met de fysieke belasting die het gebruik van digitale technologie kan opleveren en met de mentale belasting die veelvuldige online aanwezigheid met zich mee kan brengen.
Verwerking: Het ontwikkelteam stelde vast dat het een ommissie was dat het hieraan geen aandacht heeft geschonken. Gezondheidsaspecten hebben nu een plek gekregen in grote opdracht 4.
- *Feedback:* de grote opdrachten houden onvoldoende rekening met het gegeven, dat kinderen in een gedigitaliseerde wereld leven, dat voor hen het onderscheid tussen de digitale wereld en de echte wereld niet bestaat.
Verwerking: Het ontwikkelteam is het eens met de feedback en heeft de formuleringen van de grote opdrachten zodanig aangepast dat de scheidslijn tussen de 'echte wereld' en de 'digitale wereld' niet meer gemaakt wordt. Bij dit onderwerp merkt het ontwikkelteam op, dat het vooral van belang is bij de concretisering in lesmateriaal. Met ander woorden: dit is zeker ook, misschien wel vooral een didactische kwestie.
- *Feedback:* de aandacht voor omgangsregels in de digitale omgeving is niet op zijn plek in opdracht 1.
Verwerking: het ontwikkelteam was het hiermee eens. Dit onderwerp is verplaatst van opdracht 1 naar opdracht 2.
- *Feedback:* Op basis waarvan beweert het ontwikkelteam in grote opdracht 2, dat digitale technologie de afstand tussen burger en overheid kan verkleinen en kan bijdragen aan het functioneren van de democratie?
Verwerking: Het ontwikkelteam heeft de formulering van opdracht 2 aangepast met als doel de relatie tussen digitaal burgerschap en democratie te verduidelijken.
- *Feedback:* In opdracht 6 is de term 'verdienmodel' ongelukkig gebruikt. Daarnaast is er in deze opdracht te weinig oog voor de nieuwe businessmodellen en de mogelijkheden om bedrijfsprocessen efficiënter te laten verlopen.

Verwerking: De formulering van opdracht 6 is aangepast en de inhoud ervan is aangevuld.

- *Feedback:* in opdracht 7 lopen 'veiligheid' en 'privacy' door elkaar heen. De verschillen tussen deze termen worden zo niet duidelijk.

Verwerking: Opdracht 7 is herschreven. Daarbij is een scherpe scheiding aangebracht tussen beide termen. Ook is duidelijker beschreven, dat het zowel bij privacy als bij veiligheid gaat om een combinatie van bewust gedrag van de gebruiker en praktische maatregelen die genomen kunnen worden om privacy te beschermen en veiligheid te bevorderen.

- *Feedback:* de grote opdrachten doen onvoldoende recht aan alle aspecten van mediawijsheid. Er is geen aandacht voor beeldgeletterdheid.
Verwerking: In de eerste visie van de grote opdrachten was de aandacht voor (aspecten van) mediawijsheid wellicht te impliciet. Daarom heeft het ontwikkelteam de aandacht voor mediawijsheid in diverse grote opdrachten explicieter gemaakt dan het geval was. Dat geldt ook voor beeldgeletterdheid. In de meeste gevallen heeft het ontwikkelteam ervoor gekozen de term 'multimedia' te gebruiken, omdat die alle vormen van mediagebruik betreft. Over beeldgeletterdheid is het ontwikkelteam in gesprek met de ontwikkelteams Taal/Nederlands en Kunst en Cultuur. In opdracht 6 is nu ook aandacht voor de rol van reclame. De aandacht voor de niet-technologische kant van mediawijsheid is vergroot door grote opdracht 2 samen met het ontwikkelteam burgerschap te ontwikkelen. De aanpassingen zijn te vinden in de grote opdrachten 1, 2, 3, 5 en 6.
- *Feedback:* maak het belang van levenslang leren zichtbaarder. Gezien de verwachte technologische ontwikkelingen is het belangrijk dat leerlingen het gereedschap krijgen om mee te groeien met die technologische ontwikkelingen en zich ook persoonlijk kunnen blijven 'innoveren'.
Verwerking: het ontwikkelteam is het met deze feedback eens. In zijn visie heeft het ontwikkelteam daarvan al blijk gegeven. In opdracht 4 heeft het ontwikkelteam nu de volgende passage opgenomen: 'Het is nodig dat leerlingen begrip hebben van concepten en basisprincipes van de werking van computers. Dit begrip is voorwaardelijk om toekomstige ontwikkelingen te kunnen blijven volgen en daaraan een actieve bijdrage te leveren.' In de grote opdrachten 2 en 8 zijn vergelijkbare passages opgenomen.
- *Feedback:* Er is geen aandacht voor het feit dat Nederland bekend staat om zijn creatieve media-entertainmentindustrie.
Verwerking: Naar aanleiding van deze feedback heeft het ontwikkelteam hieraan in opdracht 5 aandacht gegeven.
- *Feedback:* het ontwikkelteam beschrijft in zijn visie dat aspecten van digitale geletterdheid vanuit vier perspectieven aan de orde gesteld zullen worden: kennis van .., omgaan met.., nadenken over.. en creëren met... Niet alle aspecten krijgen echter aandacht in de grote opdrachten: met name 'creëren met..' ontbreekt weleens, soms is er te weinig aandacht voor basisvaardigheden en soms is er (te) weinig aandacht voor de ethische aspecten van digitale technologie (omgaan met..).
Verwerking: bij het herschrijven van de grote opdrachten hebben de leden van het ontwikkelteam ervoor gezorgd, dat alle vier perspectieven aan de orde komen. Perspectieven die eerder minder aan bod kwamen, hebben meer aandacht gekregen.
In alle opdrachten, behalve opdracht 7, is nu in alle grote opdrachten

aandacht voor creëren met... In de opdrachten 2, 4 en 8 is meer expliciete aandacht besteed aan ethiek.

- *Feedback:* Besteed meer aandacht aan de mogelijkheden voor studie en beroep. Dit geeft leerlingen zicht op hun toekomstmogelijkheden, kan zorgen voor realistische contexten voor leren en daarmee zorgen voor intrinsieke motivatie en wekt wellicht belangstelling van leerlingen voor het werken in de ICT-sector die grote behoefte heeft aan hooggekwalificeerd personeel.
Verwerking: Waar dat op een natuurlijke wijze kon, heeft het ontwikkelteam aandacht geschonken aan oriëntatie op studie en beroep. Dat is het geval in de opdrachten 3 t/m 8.
- *Feedback:* Veel grote opdrachten hebben een zorgelijke toon en/of leggen de nadruk op de negatieve aspecten van digitale technologie.
Verwerking: Het ontwikkelteam heeft bij het herschrijven van de grote opdrachten geprobeerd een positieve toon te hanteren en op evenwichtige wijze aandacht te besteden aan de kansen en mogelijkheden van digitale technologie en de risico's en bedreigingen die daaraan kleven.
- *Feedback:* De taal in de grote opdrachten is niet helder en te abstract.
Verwerking: Bij het herschrijven van de grote opdrachten heeft het ontwikkelteam getracht toegankelijker te formuleren. In een volgende fase van het ontwikkeltraject zal het ontwikkelteam een begrippenlijst publiceren die de gebruikte begrippen zo nodig toelicht.
- *Feedback:* In visie en grote opdrachten moet meer aandacht zijn voor minder-geletterden.
Verwerking: Het doel van digitale geletterdheid is juist om iedere leerling digitaal geletterd te laten worden en het voorkomen van digitale mindergeletterdheid. De aandacht voor het omgaan met minder-geletterden heeft het ontwikkelteam een plek gegeven in grote opdracht 1: 'Leerlingen realiseren zich, dat er verschillen zijn in hoe mensen zich verhouden tot digitale technologie en wat daarvan de invloed is op communicatie en samenwerking'.

Input en/of feedback niet verwerkt ten behoeve van de grote opdrachten:

- Het ontwikkelteam heeft veel feedback ontvangen die ondersteunend is aan het werk van het ontwikkelteam. Het ontwikkelteam was blij met deze feedback. Deze heeft geen gevolgen gehad voor de revisie van de grote opdrachten.
- Suggesties voor het samenvoegen van opdrachten, het herordenen van inhoud van opdrachten en het toevoegen van opdrachten heeft het ontwikkelteam niet gevolgd. Het ontwikkelteam is ervan overtuigd, dat de oorspronkelijke en huidige indeling goed werkbaar is en dat elke andere indeling nieuwe suggesties voor herordering zou uitlokken. Op onderdelen heeft het ontwikkelteam grote opdrachten aangevuld (zie hierboven).
- De suggestie om al in de grote opdrachten aan te geven aan welke ander leergebieden die gekoppeld kunnen worden, heeft het ontwikkelteam niet opgevolgd, omdat het ontwikkelteam digitale geletterdheid geen uitspraken kan doen over de inhoud van ander leergebieden. Het ontwikkelteam neemt de suggesties wel mee in de gesprekken met de andere ontwikkelteams, zodat de lijntjes tussen digitale geletterdheid en de andere leergebieden zichtbaar zullen worden. De eerste resultaten van

overleg met andere ontwikkelteams zijn te lezen in de toelichting die het ontwikkelteam heeft gemaakt.

- Sommige respondenten wezen op de urgentie van de invoering van digitale geletterdheid in het onderwijs. Het ontwikkelteam onderschrijft die, maar kan daar binnen het kader van de ontwikkelopdracht niets aan doen. Deze feedback heeft dus geen plek gekregen bij de revisie van de grote opdrachten. Het ontwikkelteam is voornemens om t.z.t. een lijstje aanbevelingen voor de politiek te maken, waarop dit punt een plek zal krijgen.

Input en/of feedback meenemen naar de vervolgfase

- Verschillende respondenten uitten hun zorgen over de mogelijkheid om digitale geletterdheid geïntegreerd in andere leergebieden aan te bieden. Het ontwikkelteam heeft daar bij de revisie van de grote opdrachten niets mee gedaan. De vraag of (onderdelen van) digitale geletterdheid apart of geïntegreerd moet(en) worden aangeboden, wordt in een later stadium actueel, als implementatie van digitale geletterdheid aan de orde komt. Hetzelfde geldt voor feedback waarin een pleidooi gehouden werd om onderdelen van digitale geletterdheid als een apart vak of een aparte leerlijn aan te bieden.
- Feedback waarin gewezen werd op de noodzaak van professionalisering van leraren en de medewerking van lerarenopleidingen is meer gericht op de vraag hoe de introductie van digitale geletterdheid in het onderwijs tot een succes gemaakt kan worden. In een later stadium zal daar aandacht voor moeten zijn.
- Hoe houden we digitale geletterdheid actueel? Deze vraag heeft het ontwikkelteam van het begin af aan geprobeerd te beantwoorden door de grote opdrachten zo tijdloos mogelijk te formuleren, daarbij zo min mogelijk voorbeelden gebruikend. Toch is dit een belangrijk punt om in de toekomst in de gaten te houden om wel de goede dingen te blijven doen.
- Veel respondenten vroegen naar concretisering van de grote opdrachten, naar een preciezere omschrijving van wat er in de klas aan de orde zou moeten komen. De grote opdrachten zijn niet bedoeld om tot de gevraagde mate van concretisering te komen. De concretisering zal in de fase van ontwikkeling van bouwstenen plaatsvinden.
- Ook vragen naar nadere invulling van 'programmeren', 'robotica', 'cyberveiligheid', 'basisvaardigheden' en 'digitaal communiceren' denkt het ontwikkelteam bij uitwerking van bouwstenen te kunnen beantwoorden.

Bijlage 1. Consultatieproces

Algemene aanpak consultatieproces

De consultatie heeft verschillende doelen. Het eerste doel is het inhoudelijk verrijken van de tussenproducten. De ontwikkelteams kunnen immers niet alleen de bouwstenen formuleren. Zij hebben de deskundigheid en ervaringen van de rest van het onderwijs- en maatschappelijke veld hierin nodig. Het tweede doel is de herkenbaarheid van de eindopbrengst voor leraren te bevorderen. De ontwikkelscholen hebben hierin een belangrijke rol. Leraren zijn immers de beoogde gebruikers. Tenslotte hebben veel betrokkenen een belang bij de inhoud van de eindopbrengst of spelen ze een rol in de realisatie van het uiteindelijke curriculum; het is belangrijk dat zij in deze fase al hun inbreng kunnen geven.

Bij de start van de consultatieperiode is het tussenproduct van alle ontwikkelteams met bijbehorende consultatievragen breed gedeeld met ontwikkelscholen en andere betrokkenen in het onderwijsveld. De betrokkenen konden feedback aanreiken via een online feedbackformulier. Daarnaast zijn de leraren en schoolleiders uit de ontwikkelteams uitgenodigd bij verschillende bijeenkomsten die door diverse partijen zijn georganiseerd, om daar met aanwezigen in gesprek te gaan over de tussenproducten. De organisatoren van de bijeenkomsten konden daarna schriftelijke feedback aanleveren via de online feedbackformulieren. In een aantal gevallen waren er ook bijeenkomsten die meer gericht waren op het ophalen van input voor de komende ontwikkelsessie.

Binnengekomen reacties in de tweede consultatieperiode

De tweede consultatieperiode liep van dinsdag 5 juni tot en met vrijdag 6 juli. Ontwikkelteam Mens en Maatschappij heeft geen grote opdrachten als tussenproduct opgeleverd en dus ook geen feedback gevraagd, maar heeft reacties gevraagd op een aantal vragen als *input* voor het formuleren van grote opdrachten. Hier hebben 25 organisaties dan wel individuen aan meegewerkt.

Voor de overige leergebieden zijn er 490 feedbackformulieren ingevuld. Deels zijn dit persoonlijke reacties, maar er zijn ook formulieren ingevuld namens organisaties of naar aanleiding van bijeenkomsten. In totaal waren er 8.255 betrokkenen bij de feedbackreacties. In de feedback zijn o.a. vakverenigingen, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven vertegenwoordigd. Ook de ontwikkelscholen hebben gereageerd op de tussenproducten door middel van de feedbackformulieren. De ontwikkelscholen hadden de opdracht om hun inbreng te baseren op de feedback van het lerarenteam op hun school, van ouders, van leerlingen en waar mogelijk het aansluitend onderwijs en maatschappelijke organisaties rondom de school. De specifieke aantallen feedbackreacties zijn per leergebied als volgt:

Leergebieden	Nederlands	Rekenen/ Wiskunde	Engels/MVT	Burgerschap	Dig. Geletterdheid	Bewegen en sport	Kunst en Cultuur	Mens en Maatschappij	Mens en Natuur
Het aantal reacties via de website	64	52	50	91	51	53	51	*	78

*Ontwikkelteam Mens en Maatschappij heeft geen grote opdrachten als tussenproduct opgeleverd en dus ook geen feedbackreacties via de website opgehaald, maar heeft input

gevraagd via bijeenkomsten op een aantal vragen. Het gaat om 25 reacties voor dit leergebied.

Bent u benieuwd naar de binnengekomen reacties? Deze kunt u vinden op <https://curriculum.nu/tussenproducten-en-feedback/>. Scroll op de pagina naar beneden, klik op Grote Opdrachten en kies dan het leergebied waarvan u de feedback wilt lezen.

Analyse van input en feedback

De leden van het ontwikkelteam hebben de reacties op een gestructureerde manier uitgewerkt. Het ontwikkelteam heeft de binnengekomen antwoorden geclusterd in thema's en geanalyseerd op grote lijnen in die reacties. Vervolgens zijn de reacties door de ontwikkelteamleden individueel en als team gewaardeerd. Op basis van de teamwaardering en bijbehorende argumentatie hebben de leden van het ontwikkelteam vastgesteld (i) welke input en feedback in de grote opdrachten wordt verwerkt, (ii) welke input en feedback niet in de grote opdrachten wordt verwerkt en (iii) welke feedback naar de volgende fase wordt meegenomen.